

Gál Katalin,¹ Pásztor Rita² Ezüst gazdaság Romániában. Érmelléki esettanulmány³

Kivonat

A rendszerváltást követő Romániában is jelentős változások figyelhetők meg a népesség szerkezetében, melynek egyik vetülete az elöregedés. Kutatásunk az ezüst gazdaság hazai vetületeit vizsgálja az Érmellék példáján.

A vizsgált észak-bihari tájegység egy hátrányos helyzetű mikrorégió, ahol az elmúlt harminc év társadalmi és gazdasági változásai nem hoztak könnyebb életet. Az említett társadalmi változások az etnikai cserében, az elöregedésben, az elöregedés elnöiesedésében, az alacsony iskolai végzettségben érhetők tetten. A gazdasági mutatók szerint alacsony jövedelem, ingázó munkavállalás jellemzi az itt élőket. Az Európai Unióhoz való csatlakozás ezen a vidéken leginkább a határátkelők számának a növekedésében, a határ menti ingázásban mutatkozik meg. Kutatásunk tehát az ermelléki idősödő és idős generáció helyzetének vizsgálatára vonatkozik az ezüst gazdaság – azaz a kifejezetten időseket célzó – intézkedések, szolgáltatások mentén. Az ezüst gazdaság komplex, az idős generáció foglalkoztatottságán túlmutató fogalmának meghatározását és az aktív idősödés index dimenzióinak bemutatását követően az empirikus adatok elemzése következik. Tanulmányunk az ezüst gazdaságra úgy tekint, mint azon gazdasági lehetőségek összessége, amely a népesség öregedésével kapcsolatos növekvő köz- és fogyasztói kiadásokra, valamint az ötven év feletti lakosság sajátos szükségletinek kielégítésére egyaránt vonatkozik. Az adatfeldolgozás során az ermelléki idős lakosság életminőségének kvalitatív megismerése révén arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az ezüst gazdaság vagy annak egyes dimenziói milyen mértékben érhetők tetten az Érmelléken. Tanulmányunkban egy feltáró kutatás keretében az elkészített fókuszcsoporthoz interjúkból, szakmai és mélyinterjúkból származó információk elemzését az aktív idősödés indexe adta dimenziók keretébe illesztettük. Az alkalmazott elemzési logika mentén az egyes dimenziók bemutatása a fellelhető szekundér adatokon túl a kvalitatív empirikus anyag feldolgozásával egészült ki, így alaposabban megismerhettük az aktív idősödés ermelléki viszonyait és a térségi ezüst gazdaság lehetőségeit.

Kulcsszavak: ezüst gazdaság, aktív idősödés, idősök életminősége, szociális ellátás, idősök foglalkoztatása, idősök társadalmi részvétele

Abstract. Silver Economy in Romania. Érmellék Case Study

After the regime change in Romania significant changes in the structure of the population can also be observed, one aspect of which is aging. Our research examines the Romanian aspects of the silver economy on the example of Érmellék micro region.

1 A szerző a Partiumi Keresztény Egyetem adjunktusa. E-mail: katalin.gal@partium.ro

2 A szerző a Partiumi Keresztény Egyetem adjunktusa. E-mail: pasztor.rita@partium.ro

3 A kutatás 2020-ban a Magyar Tudományos Akadémia Domus szülőföldi ösztöndíjprogram támogatásával valósult meg.

The studied North Bihor area is a disadvantaged micro-region where the social and economic changes of the last 30 years have not brought an easier life. These social changes can be seen in ethnic change, aging, the feminization of aging, and low educational attainment. According to economic indicators, people living here are characterized by low income and commuting lifestyle for working purposes. Accession to the European Union is mostly reflected in the increase in the number of border crossings points and cross-border labor force migration in this region. Thus, our research concerns the examination of the situation of the aging and elderly generation in Érmellék along the measures and services of the silver economy. After defining the concept of the silver economy and presenting the dimensions of the Active Aging Index, an analysis of the empirical data follows. Our study interprets the silver economy as a set of economic opportunities that address both the public and consumer expenditures associated with an aging population and the specific needs of the population over 50 years. During the data processing, through qualitative approach of the elderly population quality of life, we sought the answer to the question of the extent to which the silver economy, or some of its dimensions, can be accessed in Érmellék.

In our study, we integrated the analysis of information from focus group interviews, professional and in-depth interviews in the framework of the exploratory research into the dimensions provided by the Active Aging Index. Along with the applied analytical logic, the presentation of the individual dimensions was supplemented with the processing of qualitative empirical material in addition to the secondary data, so we could get to know the conditions of active aging in Érmellék and the possibilities of the regional silver economy.

Keywords: silver economy, active aging, quality of life of the elderly, social care, employment of the elderly, social participation of the elderly

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Gál Katalin, Pásztor Rita (2020). Ezüst gazdaság Romániában. Érmelléki esettanulmány. *Erdélyi Társadalom*, 18(2), 75–98. <https://doi.org/10.17177/77171.249>

A tanulmány ingyenesen letölthető a CEEOL-ról: <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=928> és a GESIS adatbázisából: <http://www.da-ra.de/dara/search?lang=en&mdlang=en>.

I. AZ ÖREGEDÉS POZITÍV SZEMLÉLETE

A népesség előregedése a 21. század globális demográfiai trendje. Az életkor meghosszabbodása és a 65 év feletti korosztály arányának növekedése szükségessé tette az idős generáció csoportjának további tagolását. A jobb életkörülmények, a születéskor várható élettévek számának növekedése révén megnő a nyolcvan év feletti népesség aránya. Az idős generációra használt harmadik korosztály (65–79 év) elnevezés mellé megjelenik a negyedik korosztály fogalma is, ami a nyolcvanéves és ennél idősebb életkorúak csoportjára használatos. Ez a megnevezés utal az öregedés minden aspektusára: annak törekénységére, tehetetlenségére és sok esetben az önállóság elvesztésére (Negoescu, 2020).

Az előregedés mérete jól reflektálódik a statisztikai adatokban. Az EU 28⁴ országában (továbbiakban EU 28) 2018-ban 512 millióan éltek, a legmagasabb populációs szám, 525 millió, várhatóan 2044-ben lesz. Ezt követően ismét csökkenni fog a lakosság száma. Az lakosság korszerkezete jelentősen megváltozik, míg a fiatal-, illetve munkavállaló korban lévők aránya csökken, addig a 65 év feletti korcsoport aránya növekvő tendenciát mutat. Az EU 28-ban 2018-ban 101,1 millió 65 év feletti élt (19,7%), várhatóan 2050-re az ebbe a korcsoportba tartozók száma 150,6 millió lesz (28,5%). Jelentős növekedés várható az aggastyán korosztály (85 év feletti) esetében 2018 és 2050 között, 13,8 millióról 31,8 millióra nő. A munkaképes korú népesség csökkenő száma és az idős és nagyon idős korúak növekvő száma megerősíti annak szükségességét, hogy az az idősödő és idős generáció munkaerőpiaci részvétele hosszabb idejűvé váljon (Eurostat, 2019). A társadalmi jólét, a szociális védelem és biztonság az aktivitás meghosszabbításával nagyobb valószínűséggel válik megőrizhetővé. Romániában a 0–14 év közöttiek 0,7%-kal lettek kevesebben 2008–2018 között, az EU 28-ban csak 0,2%-kal, a 65 feletti korcsoport 2,8%-kal nőtt Romániában, míg az EU-ban 2,6%-kal (1. táblázat).

1. táblázat. *Korszerkezet 2008 és 2018 között (% a teljes populációból)*

Table 1. *Age structure between 2008 and 2018 (% from total population)*

	0–14 év		15–65 év		65 év felett	
	2008	2018	2008	2018	2008	2018
EU 28	15,8	15,6	67,1	64,7	17,1	19,7
Románia	16,3	15,6	68,3	66,2	15,4	18,2

Forrás: Negoescu, 2019: 5

Újabb adatok szerint 2019-ben Romániában az egyes korosztályok aránya a következő módon változott: 0–14 év közöttiek 15,7%, a 15–65 év közöttiek 68,8%, a 65 év feletti pedig 18,5%-ot jelentettek az össznépességből.

A nyolcvan év feletti népesség száma az európai országokban növekvő tendenciát mutat. A legfrissebb – 2019-es – adatok szerint (ahol már EU 27 tagállamának [továbbiakban EU 27] átlaga jelenik meg, 5,8%,) a legmagasabb arányokat Olaszországban (7,2%), Görögországban (7,1%) és Németországban (6,5%) számolták. Ez a növekedés köszönhető a megfelelő klíma, gazdaság-, egészség- és társadalmpolitika kombinációjának. Románia a 17. a rangsorban a 4,7%-os aránnyal. A hátrányt emeli ki a várható életevek száma nyolcvanéves korban, míg az EU 27-ben még kilenc év, addig Romániában (tíz év alatt nem változott) 7,8 év. Stagnálás csak Romániában és Magyarországon mutatkozik (Negoescu, 2020). Románia esetében magyarázatként felmerül, hogy a lakosság nem foglalkozik az egészségi állapotával, de a hosszú élet kedvezőtlen alakulása mögött a szociális, gazdasági egyenlőtlenségek, a hiányos egészségügyi szolgáltatások is megjelennek.

4 Az Európai Unió adatbázisaiban (Eurostat) legtöbb esetben még EU 28 államának adatai állnak rendelkezésünkre, ahol az időközben kilépő Egyesült Királyság adatai is szerepelnek.

Az európai országokban és ezen belül Romániában is a népesség korszerkezeti adatai a demográfiai öregedést és az öregedés elnöiesedését tükrözik. A demográfiai öregedést befolyásoló tényezők a születési arány csökkenése, a születéskor várható élettartam meghosszabbodása, valamint egyes országokban a migráció. Ezek közé az országok közé tartozik Románia is (M. Muncii, 2014; Veres, 2015). Az elmúlt két évben az európai adatok szerint Románia, Olaszország után a második helyen áll a népességfogyásban, 2018 és 2019 között 116 173 lakossal lett kevesebb (Negoescu, 2020: 14). Románia lakossága 1989–2018 között 3,5 millióval csökkent, 2050-re pedig még 3,3 millióval lesz alacsonyabb, feltehetően 15,1 millióan élnek majd az országban, valamint a 65 feletti korosztály elérheti a 4,8 milliót, ez pedig a teljes népesség 30%-át jelenti. Az előrejedés vidéken nagyobb arányú, mint városban, a 2018-as statisztikai adatok szerint vidéken a lakosság 20,2%-a 65 éves vagy annál idősebb (Negoescu, 2019).

Románia számára az elkövetkező néhány évtized további kihívásokat is hoz, mivel az 1966-os demográfiai változást előidéző kormányhatározat hatása ismét jelentős mértékű (át)változást idéz elő, az úgynevezett „dekrétus”⁵ korosztály kapcsán, akik most lépnek be az ötven feletti munkavállalói korcsoportba. Ez által megerősödik az aktív idősödés kérdésének időszerűsége.

Az ezüst gazdaság szempontjából releváns célcsoportot (50+) vizsgáló kutatások (Csoba és mtsai., 2016; Csoba & Ladancsik, 2020; Domonkos és mtsai., 2013; Fachingere, 2019) megállapításai alapján a kor szerinti diszkrimináció csökkentése, az élethosszig tartó tanulás, a vállalkozóvá válás támogatása, a flexibilis nyugdíjazás bevezetése, az atipikus foglalkoztatási formák meghonosítása jelenthetik azokat a pilléreket, amelyek hatékonyan hozzájárulnak az aktivitás megőrzéséhez. A jelenlegi, hagyományosnak tekintett szemlélet nem igazán veszi figyelembe azt, hogy a kor önmagában nem elég az idősödés kérdésének vizsgálatához. Az idős korosztály sokszínűségét az életkor mellett a fizikai-egészségi állapot, a szociális helyzet, a mentális egészség egyaránt befolyásolja. A jobb életkörülmények nemcsak a születéskor várható élettartam növekedését eredményezték, hanem az egészségben eltöltött évek számának növekedését is, ezzel pedig megteremtődik a lehetősége egy hosszabb, aktívan, munkával töltött életszakasznak.

A tudatos öregedés révén új gazdasági folyamatok, piaci lehetőségek és struktúrák alakíthatók ki. Az ezüst gazdaságban az idősek képesek magukról gondoskodni, kiépülnek üzleti és társadalmi struktúrák, amelyek ezt a folyamatot támogatják. Az ezüst gazdaság a kort nem hátrányként, hanem előnyként kezeli. Az idősödő lakosság három csoportra osztható (aktív, törekeny, függő), amelyek mindegyike sajátos szükségletekkel rendelkezik. Az ezüst gazdaság az általános fogyasztási gazdaság nagy részét magában foglalja, de jelentős különbségeket mutat a

5 Az 1966/770-es dekrétum betiltotta a terhességmegszakítást Romániában. Ez az intézkedés a Nicolae Ceaușescu vezette kommunista rezsim drasztikus népességgazdasági eszköze volt. A történelem ironiája, hogy a rezsim bukását épp ez a generáció okozta, akiket forradalmi nemzedéknek is neveznek. Az 1989-es forradalomnak köszönhető a rendelet hatályon kívül helyezése az 1989. december 26-i törvény alapján. A népességgazdasági intézkedés rövid távú pozitív hatása minimálisnak tekinthető a közép- és hosszú távú negatív hatásai miatt. Ez a korosztály minden fontosabb életszakaszban jelentős társadalmi és gazdasági kihívást jelentett a román társadalomnak, oktatás, egészség, lakhatás, foglalkoztatás területén. A következő feszültségekkel telített szakasz a nyugdíjba vonulás lesz, illetve az ehhez szorosan kapcsolódó időskori ellátások biztosítása.

kiadási prioritások és minták tekintetében, épp a korösszetétel sokszínűsége miatt (Európai Bizottság, 2015: 7).

Az idősödő és idős társadalomban átalakul a vásárlóerő, ezzel egy időben befolyásolja a gazdasági fejlődést is. Ezt az egymásra hatást írja le az ezüst gazdaság fogalma, fókuszba helyezve hogy mire költ, milyen ágazatokat támogat az idős társadalom (Fachingere, 2019). Tulajdonképpen lefedi azokat a gazdasági lehetőségeket, amelyek a népesség öregedésével kapcsolatos növekvő köz- és fogyasztói kiadásokkal, valamint az ötven év feletti lakosság sajátos szükségleteivel kapcsolatosak. Beleérti a közvetlenül vásárolt termékeket és szolgáltatásokat, valamint ezekből a kiadásokból keletkező további gazdasági tevékenységeket, figyelembe veszi az idősödő népesség eltérő csoportjainak sajátos igényű mintáját (Európai Bizottság, 2015). Érintett területei közé sorolhatjuk az egészséget, táplálkozást, a szabadidő eltöltését, lakhatást, jólétet, munkavállalást, idősgondozást stb.

Annak ellenére, hogy nincs egy általános meghatározása, a fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy az ezüst gazdaság egy holisztikus szemléletváltást hoz az időspolitikába, a kihívásokból lehetőségeket teremtve kínál hatékony megoldást a demográfiai változásokra. A meghatározások közös eleme, hogy az idősödő és idős korosztály (az ötven év feletti) egy heterogén társadalmi réteg, ahol eltérő igények jelennek meg és a társadalom által kialakított mechanizmusok alapja az aktív öregedés elősegítése (Silversudoe, 2016).

Az idősödés folyamatának leírására több fogalom is meghonosodott, míg amerikai dokumentumokban (Bowling & Dieppe, 2005) sikeres öregedéstről (*successful ageing*) beszélnek, addig Európában az aktív idősödés fogalma honosodott meg (*active ageing*). Az aktív öregedés az egészség, a társadalmi részvétel és biztonság függvénye. Az egészség szempontjából nemcsak a betegségek kezelése fontos, hanem az időskori fogyatékoság, betegség megelőzése, dohányzás elleni küzdelem, egészséges táplálkozás, szűrővizsgálatok szerepe is jelentős. A társadalmi részvétel tanulási lehetőségre, közlekedésre, vezetői pozíció betöltésére, idősök szervezeteinek támogatására utal. A biztonság egyaránt vonatkozik pénzügyi stabilitásra, valamint fizikai és szociális biztonságra (WHO, 2002). A jelenséget leíró fogalom társadalmi értelmezésére tesz kísérletet az aktív idősödés indexe (*Active Ageing Index*).

Az aktív idősödés indexe (továbbiakban AAI⁶) az Európai Bizottság Foglalkoztatás, Szociális Ügyek és Társadalmi Befogadás Főigazgatósága, valamint az UNECE (Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottsága) kezdeményezésére született meg, 2012-ben az aktív idősödés európai évében. Az AAI egy komplex módszertani megközelítési mód, hatékony mérőeszköz, amely segíti az aktív öregedés társadalmi folyamatának szemléltetését. A 2012-ben kidolgozott index négy részterületből áll, melyet huszonkét indikátor határoz meg (Zaidi és mtsai., 2013). Kiszámítása a komponensek értékeinek súlyozott összegzésével történik. Az AAI összetett mutatót sok bírálat érte hiányosságai miatt, mint amilyen pl. a vallásosság mellőzése. A Berde és Kuncz (2019) szerzőpáros is kiemeli, hogy az aktív idősödés indexe magyarázóerejének növelése szempontjából fontos lenne emelni az információs és kommunikációs technológia használata jellemző súlyát a képesség az aktív időskorra és támogató környezet dimenzióban. Ennek ellenére

6 A tanulmány során az index angol elnevezésének rövidítését és/vagy a teljes magyar megnevezését használjuk.

alkalmas az idősödés folyamatának és a társadalom erre adott válaszáának minősítésére. Az AAI értéke gyakorlatilag az „ezüst piaci” szükségletekre mutat rá, hozzájárul az ezüst gazdaság alakításához, adatai alapján azonosíthatóvá válnak azok a területek, amelyek a szükségletorientált idősopolitika kialakítását támogatják. Általa mérhetővé válik a gazdasági és politikai intézkedések hatékonysága (Vajda, 2017), tükrözi az öregedéssel kapcsolatos szakpolitikai erőfeszítések eredményességét, rámutat a kielégítetlen területekre, fejlesztendő szegmensekre.

Az AAI négy részterülete a maga jellemzőivel a foglalkoztatottság (55–59, 60–64, 65–69, 70–74 évesek foglalkoztatási rátája), a társadalmi részvétel (önkéntes tevékenység, gyermekek és unokák gondozása, idősek gondozása, politikai részvétel), a független élet (fizikai aktivitás, egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés, független élet, pénzügyi biztonság, fizikai biztonság, élethosszig tartó tanulás) és az aktív időskor és környezet (55 éves korban várható élettartam, 55 éves korban egészségben várható élettartam, mentális egészség, információs és kommunikációs technológia használata, társadalmi kapcsolatok, iskolai végzettség). A mutatók európai uniós felmérésekből kerülnek be az AAI-be, amely százalékos adatokat tartalmaz. Ezt az indexet két évente számszerűsítik. Az országokat négy klaszterbe sorolják, az elsőbe a legalacsonyabb értékű országok kerülnek, míg a negyedikbe a legmagasabb értékűek.

A 2019-ben kiadott AAI 2018 dokumentum alapján Románia és a többi európai ország viszonylatában az alábbiakat emelhetjük ki a foglalkoztatás dimenziója tekintetében: Románia a maga 25,6-os átlag időskori foglalkoztatási rátájával az 1-es klaszterbe tartozik, (–7,1%-kal tér el az EU-átlagtól ebben a dimenzióban). További ide tartozó országok: Bulgária, Horvátország, Görögország, Magyarország, Olaszország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia és Spanyolország. A jelentés szerint ezek az országok az idősek foglalkoztatása tekintetében uniós szinten a legalacsonyabb teljesítményről számolnak be, ugyanakkor az AAI többi dimenziójában sem teljesítenek túl jól (UNECE, 2019).

Az AAI jelentésben az 1-es klaszterbe tartozó Románia a legrosszabb teljesítményét a társadalmi részvételben mutatja, gyakorlatilag –23,7%-kal helyezkedik el az uniós átlag alatt (UNECE, 2019). Románia az 1-es klaszterbe tartozik a másik két dimenzió tekintetében is: a független, egészséges és biztonságos élet adatai –9,8%-kal, míg a képesség és támogató környezet mutatója szerint –22,6%-kal helyezkedik el az uniós átlag alatt (UNECE, 2019).

A saját kutatásunk szempontjából azért választottuk az AAI-t mint vezérelvet az idős gazdaság tettenéréséhez, mert a négy részterület és a huszonkét mutató egy jó konceptualizációs hálózat képez, és viszonylag jól lefedti mindazt, amit az aktív idősödés jelenthet. Ennek tükrében pedig az empirikus adatok gyűjtése, valamint azok elemzése során is ezt a logikát követtük.

2. ÉRMELLÉKI ÖREGEDÉS – A KUTATÁSI TERÜLET BEMUTATÁSA

Kutatásunkat egy területileg jól behatárolható partiumi alrégióban végeztük, az Érmelléken. Ez a Kárpát-medencében meghúzódó tájegység földrajzilag a Berettyó és Ér folyók közötti területen fekszik. Határait azonban nem természetföldrajzi adatok alapján határozzuk meg, hanem sokkal inkább a regionális identitás mentén, amely eredményeként történelmi régiók jöttek létre, többek között az Érmellék (Szilágyi, 2019). Középkorra tehető kialakulásához etnikai szerkezetének egysége és az ott élők életformája vezetett. Létrejött egy elszigetelt, többségében

magyarok lakta téregység. „Az Érmellék nem területet, nem folyót (...) hanem a környezethez ragaszkodó emberi megnyilvánulásokat” jelenti (Szilágyi, 2012: 77). A kistérség Románia és Magyarország területén fekvő településeket gyűjt egybe, és közel 100 km hosszú és 20–30 km széles területsávot fed le. Sem a román, sem a magyar közigazgatásban az Érmellék elnevezés nem használatos, az elnevezés leginkább néprajzi vonatkozásban jelenik meg. A tanulmányunkban a romániai Bihar megye északi részén fekvő települések együttesére⁷ használjuk ezt a megnevezést, ahol tömbmagyarság él. Ennek köszönhető, hogy leginkább itt él még az érmelléki tudat, a szatmári területeken a vegyes lakossági összetételnek köszönhetően ez kikopott (Szilágyi, 2019). Érmellék az 1876-os közigazgatási reformig önálló közigazgatási egység volt Bihar vármegyében, melynek székhelye Bihardiószeg volt. Valamikori felosztását a jelenben a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Érmelléki egyházmegyéje őrzi. Egykori jelentőségét nem sikerült visszaállítani. A 90-es évek változása és az európai uniós csatlakozás hozott némi fellendülést, főképp a határmentiségből eredő nemzetközi áruforgalmi, tranzitjellegű turizmus tekintetében, azonban gazdasági szempontból továbbra is „elmaradott agrárvidéknek” tekinthető (Szilágyi, 2012: 85). Számptalan hátránnyal kell megküzdenie az itt élő közösségnek, mint etnikai csere, államnyelvi kompetencia hiánya, infrastruktúra, gazdasági befektetések hiánya, oktatási-kulturális hátrány (Szilágyi, 2019).

Demográfiai adatok igazolják a kistelepülések hálózatos jellegét, több esetben a településegységek lélekszáma sem haladja meg a kétezer főt. Ez alól kivételt a városok és Bihardiószeg nagyközség képeznek. Etnikai tekintetben az itt élő lakosság 61,95%-a magyar, ez adja a tömbmagyar jelleget. A román lakosság aránya 25,14%. A romák aránya (9,86%) sokkal magasabb az országos vagy a megyei arányoknál. A Bihar megyei romák ötöde él az Érmelléken (Pásztor, 2017a).

A kutatási témánk tekintetében fontos, hogy ismerjük a terület lakosságának korösszetételét. A 2011-es népszámlálás adataiból kiindulva azt látjuk, hogy az ötvenévesek és az idősebb korcsoport aránya Romániában 36,14%, Bihar megyében 34,87% és Érmelléken 32,07% (2. táblázat). Az arányok a 65 évesek és ennél idősebb csoport esetében is kedvezőbbek, míg Érmelléken a lakosság 13,84%-a, addig Bihar megyében 15,1%-a, Romániában pedig a népesség 16,14%-a tartozik a nyugdíjas korosztályhoz. A fiatalok aránya kedvezőnek mondható, akár az országos, akár a megyei adatokhoz viszonyítva. Ennek magyarázata lehet a (magyar) romák népességszaporulatának pozitív tendenciája. Az ezüst gazdaságban részt vevő korosztály tekintetében viszont nem mondható el ugyanez. Az adatok szerint az ötven feletti korosztály aránya alacsonyabb a régióban, mint a másik két vizsgált szinten. A jelenséget több tényezővel lehet magyarázni, részben a rossz életminőség, a szegénység az okozója, részben pedig az öngyilkos-

⁷ Érmelléken három város és tizenegy község fekszik, közigazgatási felosztás alapján 46 település alkotja. A három város: Érmihályfalva, Székelyhíd (Nagykáglya, Csokaly, Érolaszi, Hegyközszentmiklós, Érköbölkút) és Margitta (Magyarkéc, Genyéte), míg a községek: Bihardiószeg (Jankafalva), Biharfélegyháza (Biharvajda, Mihai Bravu), Érábrány (Berettyókohány, Dizsér, Lükü, Újlükü, Széltalló, Szunyogd, Újbártfalva), Vedresábrány (Monospetri, Apátkeresztúr, Érfancsika), Érszöllős (Szolnokháza, Iharostanya, Reszege), Érbogyoszló (Albis), Szalacs (Ottomány), Értarcsa (Éradony, Gálospetri), Érsemjén (Érselénd, Érkenéz), Kiskereki (Asszonyvásár, Érkeserű), Érkörtvélyes (Érvasad) (Pásztor, 2017b; Sim & Dukrét, 2012).

ságok magas száma (erre az interjúalanyok is több esetben kitértek). Az életminőségre utaló statisztikai adatok szerint a várható élettartam alacsonyabb az országosnál, amely a teljes népesség körében 71,32 év, míg a megyében 69,88 év (www.cjbihor.ro, 2016).

2. táblázat. *Életkor szerinti megoszlás (2011, %)*

Table 2. *Distribution by age (2001, %)*

Terület	Összes 100%	Korcsoportok %										
		0–14 év	15–39 év	40–49 év	50–54 év	55–59 év	60–64 év	65–69 év	70–74 év	75–79 év	80–85 év	85 felett
Románia	20 121 641 fő	15,85	34	14,01	6,62	7,2	6,18	4,42	4,48	3,63	2,3	1,31
Bihar megye	575 398 fő	16,4	35,03	13,72	6,68	7,09	6,00	4,49	4,18	3,27	2,08	1,08
Érmellék	72 047 fő	19	35,3	13,54	6,23	6,55	5,45	4,5	3,82	2,78	1,78	0,96

Forrás: INS, 2016, saját szerkesztés

A korcsoportok nemek szerinti bontása alapján megállapíthatjuk, hogy a nemi arány már az idősödő korban, ötven év feletti korosztálynál megváltozik, megnő a nők aránya. Az idős- és aggastyánkorban ez az arány megsokszorozódik. A 2011-es adatok alapján az Érmellék településein 85 év feletti férfi 198 fő, míg nő 494 fő élt.

A népesség előregedésének tendenciáját mutatja az öregedési index értéke, mely a tizenöt év alatti népességre jutó idősek (65 év feletti) arányát mutatja, azt, hogy száz gyermekkorúra hány időskorú jut (3. táblázat). A 2002-es népszámlálási adatok szerint a romániai öregedési index értéke (79,1%) tíz év alatt több mint 20%-kal emelkedett (Veres, 2015: 44).

3. táblázat. *Az öregedési index értéke (2011)*

Table 3. *The value of the Aging Index (2011)*

Terület	Öregedési index 65 év feletti korosztályra
Románia	101,8
Bihar megye	92,11
Érmellék	73,52

Forrás: Sajtó szerkesztés

Az öregedési index bár kedvezőbb a térségben, ennek ellenére az előregedés tendenciája itt is kimutatható. A kedvezőbb öregedési folyamat visszavezethető a roma lakosság számának növekedésére, az ő körükben tapasztalható gyermekvállalási kedv eredményeként nő a fiatalok aránya. A feltárt adatok alapján a kutatási térségben egy időben beszélünk etnikai cseréről, elvándorlásról⁸ és előregedésről.

8 Kutatásunk a migráció vizsgálatára nem tér ki.

Az életminőség szoros összefüggésben van a végzett munkával, a foglalkoztatási státusszal. Az iskolai végzettség a munkaerőpiaci pozíciót erősítheti vagy gyengítheti, a magasabb iskolai végzettség jobb foglalkoztatási kilátásokat biztosít (Polónyi, 2006). Az iskolázottsági adatok tükrözik az érmelléki humán erőforrás minőségét. Az érmelléki lakosság 58,53%-a alacsony iskolázottságú, mindössze 6,38%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Az országos és a megyei adatok is kedvezőbb arányokat mutatnak, hiszen felsőfokú végzettségű a lakosság több mint 14%-a (4. táblázat). A 21. század munkaerőpiacára alacsony iskolai végzettséggel bizonytalan a belépés, a bennmaradás.

4. táblázat. Az iskolázottsági szint megoszlása a tíz év feletti lakosságra (2011, %)

Table 4. Distribution of educational level by population over ten years (2011, %)

Terület	Összes: N (100%)	Felsőfokú végzettség	Posztliceális képzés / technikum	Elméleti líceum	Szak- iskola	Általá- nos iskola	Elemi iskola	Iskolá- zatlan	Ebből analfa- béta
Románia	18 022 221 fő	14,38	3,19	24,36	13,88	27,01	14,18	3,00	1,36
Bihar megye	512 912 fő	14,08	3,13	26,12	14,43	25,55	13,15	3,54	1,78
Érmellék	62 943 fő	6,38	1,56	19,7	13,83	36,84	16,10	5,59	3,48

Forrás: Pásztor, 2017b: 100

A foglalkoztatási átrétegződés, vagyis a mezőgazdaságból más szektorba lépés kialakulása folyamatos. Sokan ingáznak, és érezhető a térségben a városok, főleg Nagyvárad elszívóereje. A jövedelmi szint alacsony, a helyi foglalkoztatási lehetőségek hiányoznak, megjelennek a közlekedési problémák (Pásztor, 2017b). A szakirodalomra támaszkodva (Teşliuc és mtsai., 2016) a kistérség hátrányos helyzetét erősítik etnikai, urbanizációs, gazdasági, iskolázottsági összefüggésekben a statisztikai adatok.

A fentiek értelmében az Érmellék többszörösen hátrányos helyzetben van. Ezekkel az adottságokkal rendelkező mikrorégióban az ötven év feletti korosztály foglalkoztatottsága, az idősebb és idős korosztály aktivitásának megőrzése valószínűsíthetően sok akadályba ütközik. Ezek feltárására vállalkozunk a továbbiakban.

3. AZ ÉRMELLÉKI EZÜST GAZDASÁG EMPIRIKUS MEGKÖZELÍTÉSE

A feltáró kutatásunk célja az volt, hogy alulról vizsgálva az öregedés jelenségét, igyekezzünk a statisztikai adatok és szakpolitikai vagy stratégiai dokumentumok célkitűzései mögé is belátni a hétköznapi valóság szemüvegén keresztül. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy egy kistérségben milyen módon jelenik meg az öregedés megtétele, és annak következményeire milyen válaszok születnek. Létezik-e a térségben az ezüst gazdaság, amennyiben tetten érhető, annak mely jellemzőivel találkozhatunk? Az ezüst gazdaság foglalkoztatási aspektusa mellett, vizsgáltuk a fellelhető szolgáltatások körét és az aktív idősödés jelenségét, amelyet az AAI mentén

tártuk fel. A továbbiakban az érmelléki kutatás módszertani támpontjait ismertetjük, majd rátérünk az empirikus adatok feldolgozására.

3.1. A kutatás módszertani kerete

Az empirikus kutatásunk főként kvalitatív megközelítést alkalmazott: egyéni mélyinterjúk, fókuszcsoporthoz tartozó interjúk, valamint a térség szakértői közösségével folytatott szakértői interjúk révén. A kutatás legfontosabb empirikus alapját tehát az interjúkból kinyerhető elemzés jelentette, ennek tükrében feltárhattuk az érintettek percepcióit az ezüst gazdaság dimenziói kapcsán, mely dimenziókat az AAI-ból nyertük, ezek pedig: foglalkoztatottság, társadalmi részvétel, független, egészséges és biztonságos élet, képesség és támogató környezet az aktív életre. Az interjúk mentén általánosan az öregséggel, öregedéssel, az idősek társadalmi szerepével kapcsolatos véleményeket szintetizáltuk, majd ezt követően az AAI négy dimenzióját vizsgáltuk. Fontos kiemelni, hogy nem terveztünk érmelléki lokális indikátort számolni, viszont az AAI konceptuálisan felöleli mindazt, amit az ezüst gazdaság témakörben vizsgáltunk – így egy statisztikai mutató ismérveit használtuk egy kvalitatív kutatás eredményeinek ismertetéséhez.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú hozzájárult a résztvevők véleménye révén az érmelléki idősödés jelenségének minőségi megismeréséhez. A beszélgetés fő témakörei: az öregedés általános értelmezése, a kapcsolódó szolgáltatások feltérképezése, az AAI-mutató komponenseinek jellegzetességei voltak. A meghívottak között megtalálhatóak idősekkel foglalkozó civil szervezetek, egyházi intézmények, önkormányzatok képviselői, szakemberek – köztük szociális munkások, tanárok, fiatal- és időskorú reprezentatív személyiségek a térségből. Az alanyok kiválasztása hólabdamódszerrel történt: a térségben végzett kutatásaink alkalmával megismert stakeholderok és különböző szervezetekben aktív fiatal felnőttek kontaktálásával indítottunk, és ajánlások mentén jutottunk el a résztvevők megszólításáig, a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetésekre való meghívásig. A meghívottak között – a három fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetésben – volt lelkes (többféle felekezettől), polgármester, civil szervezeti aktivista, tréner, vállalkozó, fiatal diák, önkormányzati képviselő, tanár, szociális munkás, nyugdíjas, településfejlesztő szakember, újságíró, megyei önkormányzati képviselő, szociális igazgatóság munkatársa, szociális szolgáltató szervezetek több vezetője és munkatársa. A résztvevők összesen tizennégy településről származtak, mind városról, mind községekből. Egy fókuszcsoporthoz tartozó interjú volt személyes részvételi, amely Székelyhídon zajlott, a másik két eseményre online platformon (Google Meet) került sor. A résztvevők a 25–75 év közötti korosztályhoz tartoztak. A tizennyolc személy közül kilencen sorolhatók a 25–40 éves korcsoportba, őket tekintjük a fiatal válaszadóknak.

Az egyéni interjúk célja főképp az idősödő és idős népesség élethelyzetének megismerése és az életminőségét befolyásoló tényezők feltárása volt. Az interjúk időnként a válaszadó szakmai felkészültségének, tapasztalatainak megfelelően egyedi módon formálódtak, más-más súlypontokkal. A beszélgetések során konkrét példákra, személyes tapasztalatokra is rákérdeztünk. A szakértői interjúk alanyait a térség kulcsszereplői közül választottuk ki. A szelekció során előzetes tapasztalataink, valamint a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk alapján azt tartottuk szem előtt, hogy önkormányzati, egyházi és civil szervezeti szereplőket egyaránt bevonjunk a kutatásba, ezáltal célunk volt mind a döntéshozói, mind a szakmai oldalról megszólítani szakembereket. A mélyinterjúk során pedig a személyes érintettségre fókuszáltunk. A szakértői interjúalanyok azonosítása és kontaktálása szintén hólabdamódszer segítségével történt, és kifejezetten szakmai elve-

ket követtünk az alanyok interjúzása során. Ennek eredményeképpen sikerült négy szakértői interjút (egy iskolaigazgatóval, egy településfejlesztési szakemberrel, egy lelkésszel, egy felnőttképzésekben jártas szakemberrel) és három mélyinterjút készítenünk (idősekkel). Az egyéni interjúkra az alanyok lakóhelyén került sor. A szakmai interjú alanyai Bihardiószezen, Székelyhídon és Érmihályfalván élnek és tevékenykednek, míg a mélyinterjú alanyai Kágyáról és Szalacsról származnak. Életkoruk tekintetében a szakmai interjú alanyai az aktív korhoz tartozóak voltak, 35–65 év közöttiek, a mélyinterjú résztvevői pedig hetven év felettiak. A demográfiai adatokra vonatkozó bevezető kérdéseket a gazdasági jellemzőkre, az egészségügyi ellátásra, a szociális ellátásra irányuló kérdéskörök követték. Az interjúalanyok számára minden esetben lehetőség nyílt néhány javaslat, saját meglátás megfogalmazására az idősellátás szektorához kapcsolódóan.

Az interjúk 2020. július–augusztus hónapokban zajlottak. Összesen három fókuszcsoportos interjú készült hat-hat résztvevővel, további hét főt kerestünk fel egyéni interjúk révén (három mélyinterjú, négy szakértői). Az interjúk hanganyagát rögzítettük. Ezeket az alkalmakat még további informális beszélgetések, személyes vagy e-mailben történő konzultációk egészítették ki.

3.2. Elemzési eredmények

A kvalitatív kutatási módszerekkel gyűjtött empirikus adatokat a feltett kérdések mentén összegezzük. Ezek a kérdések az öregedés megítélése, az életminőség jellemzőinek azonosítása voltak, továbbá mind az interjúk struktúráját, mind a feldolgozás keretét meghatározta az AAI dimenzióinak a kvalitatív percepciója. Az elemzés során a fókuszcsoportos és az egyéni interjúk eredményeit szintetikusán ismertetjük. Mindezek tükrében a továbbiakban, az empirikus adatok elemzése és az eredmények leírása során is ezt a logikát és struktúrát követjük.

3.2.1. Az idősödés meghatározása, közösségi megítélése és életminőségének jellemzői

Az adatgyűjtés egyik témaköre az **idősödés definíciójához** kötődött, ezen belül arra törekedtünk, hogy felmérjük, milyen tényezők mentén azonosítják a megkérdezettek/érintettek az öregedést. A biológiai életkor, az egészségi állapot és a munkaerőpiaci aktivitás volt a leggyakoribb tényező, amelyet megemlítettek.

Az öregedés kezdeteként azonosítható életkor igen változatos a megkérdezettek körében – 55 éves kortól egészen a hivatalos nyugdíjkorhatárig (nők esetében 62 év, férfiak esetében 65 év) emlegettek életkorokat, azzal magyarázva ezt, hogy maga az öregedés egy erősen szubjektív folyamat, biológiai és társadalmi tényezők egyaránt meghatározzák, minden válaszadó reflektált azonban arra a tényre, hogy az öregedés nagymértékben összefügg az aktív életmóddal általában, implicit módon a munkaerőpiaci aktivitással is. A válaszokban egy véleménykülönbség azonosítható az inkább fiatalok (esetünkben 25–40 év közötti korosztály) és inkább az idősebb generáció (az 55 év felettiak) képviselői között, de ez nem nevezhető generációs szakadásnak. A véleményekben nem a biológiai életkor tagadása köszön vissza, hanem az idősekre jellemző elfoglaltságok köre tekintetében állapítható meg különbség. Az életkorukat tekintve még nem érintettek hangsúlyosabban képviselik azt a véleményt, miszerint nagyon fontos az aktivitás idősebb korban is a mentális és fizikai egészség megőrzése érdekében. Az életkorukat tekintve már érintettek köre is megfogalmazza az elfoglaltságok fontosságát időskorban, de megmutat-

kozik egy generációs különbség ebben a tekintetben. Ez utóbbiak kiemelik azt a tényt, hogy a Romániában élő idősek 1989 előtt szocializálódtak, integrálódtak az akkori munkaerőpiacra, megélték a rendszerváltást, ami sokszor a munkaerőpiaci helyzet átszervezését is jelentette, örültek, hogy van munkahelyük, és ez ma is így van sok idős munkavállaló esetében – egyik idősebb alanyunk szavait idézve „...olyan körülmények között éltünk és dolgoztuk le az életünket, amely leamortizálta az egészségünket, nincs fizikai erőm, hogy pl. termeljek magamnak bármit is, nem bírom...” (férfi, 75 éves).

A nyugdíjaskor az, ami végül is behatárolja hivatalosan az idős korosztályt, aminek épp az a hátránya, hogy nem figyel az individuumba, annak állapotára, aktivitási képességére. Az alanyaink nagyon reálisan megragadták az idősödéshez kapcsolódó biológiai és társadalmi tényezők fontosságát, és kiemelték mindannyian azt a tényt is, miszerint nagyon egyénfüggő, hogy ki hogyan éli meg az idősödést – ebben pedig az idős embereket körülvevő környezetnek jelentős szerepe van.

Az alanyaink, saját szakmai és személyes tapasztalataik alapján megfogalmazták az elöregedés **percepcióját**, annak környezetükben megmutató jeleit. A leggyakoribb fogalmak, amelyek a definíciós törekvésekben megjelentek: az inaktivitás, egyedüllét, elmagányosodás, bezárkózás, egészségi állapot romlása. A munkához köthető aktivitás elvesztésén túl a legtöbb fogalommal az elmagányosodás jelenségét írták le a válaszadók: elszigetelődés, magány, begubózás, bezárkózás, egyedüllét. A harmadik jellemző elem az elöregedés percepciójában az egészségre vonatkozott. Az itt megjelenő kifejezések között találjuk a fizikai leépülés, a lelki bajok, lebe-tegedés, halál fogalmakat.

Az interjúalanyok egyetértettek abban, hogy a kor meghatározása nem egyértelmű, változó, mivel sok tényező befolyásolja, ki hány évesen kezdi el idős életmódját élni. Fontos az egészség, a munkaterület, ahol dolgozik, a családi háttér. Mindezek mellett pozitív tartalmú elemek is előkerültek az idősödéssel összefüggésben, mint a bölcsesség, a térséghez való ragaszkodás, lojalitás az Érmellékhez, a magyarsághoz, a földművelés fontossága, a munka becsülete.

Az elemzés során megállapíthatóvá vált, hogy a résztvevők egyike sem társított az elöregedéshez semmilyen, az aktív idősödéssel, értelmes étellel, pozitív élethelyzetekkel kapcsolatos kifejezést. Életkortól függetlenül úgy látják az alanyaink, hogy az Érmelléken nem jó megöregedni: a fiatalok elvándorolnak a településekről, az idősek egyedül maradnak, elszigetelődnek, nyugdíjazás után pedig az aktivitás egyetlen formája a mezőgazdasági munka marad – amennyiben az egészségügyi állapot ezt megengedi. Megállapítást nyert, hogy hiányoznak azok a szolgáltatások, amelyek az idősek szabadidő-eltöltési lehetőségeit céloznák, ugyanakkor azt is hozzátesszük, hogy a bezárkózás, elmagányosodás eredményeképpen nehéz is kimozdítani az időseket a megszokott napi rutinból, annak ellenére, hogy informálisan elbeszélnek egymás között a kapcsolódási lehetőségek hiányát.

Összességében az elöregedésre vonatkozó kérdés kapcsán nagyon erősen megmutatkozott az elhangzott válaszok mentén, hogy sem a fiatalok, sem a középkorú vagy idősebb résztvevők esetében az öregedés nem a jól megérdemelt és tartalommal teli, aktivitásban és élményekben megélt életszakaszt jelenti.

Az interjúkban az öregedést az élet természetes életszakaszának tekintették, amelynek pszichológiai és társadalmi vonatkozásai egyaránt azonosíthatóak, szükség esetén pedig megfogalmazódott a támogatás lehetőségének biztosítása. Az idős korosztály **életminőségének** javításá-

ban a családi szerepvállalás mellett az állami szerepvállalás is körvonalazódott, kidomborítva az esetleges hiányosságokat. A szolgáltatások főképp megyei és helyi szinten, valamint egyházi és civil szervezeti kezdeményezések mentén valósulnak meg. Ennek, a rendszerben tapasztalható, diszkrepanciának a lokális „foltozása” eltérő sikerű helyi gyakorlatokat hoz létre. Abban minden résztvevő egyetértett, hogy az időseket célzó szolgáltatásokkal foglalkozni kell mind országos, mind pedig megyei és helyi szinten, de két fontos tényezőt ki kell emelnünk. Egyrészt annyira beépült a köztudatba, hogy ezeket a feladatokat nagyon gyakran egyházi intézmények köré szerveződött civil szervezetek látják el helyi szinten, hogy a résztvevők többsége egyenesen egyházi feladatként tekint az időseknek szóló szolgáltatások menedzselésére. Másrészt az is körvonalazódott, hogy ezek a szolgáltatások jelen pillanatban az alapellátásra (idősgondozás, házi betegellátás, étkeztetés) tudnak csak fókuszálni, egyértelműen megfogalmazódott a szolgáltatások körének a bővítése, mint igény. Egyházi intézményt és civil szervezetet képviselő résztvevők fogalmazták meg, hogy a felelősségvállalás az állami szféra oldalán sokkal hangsúlyosabban meg kellene hogy mutatkozzon, az egyháznak áthidaló szerepe kell hogy legyen az időseknek szóló szolgáltatások terén. Jelenthet ez közösségépítést, családok megerősítését, társaságot a magányban, az elszigetelődésből való kimozdulást. Fontos kiemelnünk, hogy ebben a kérdéskörben is az idősödéssel kapcsolatos lokális szintű szociális problémák olyan mértékben áthatják az erről való gondolkodást, olyan mértékű hiányosságokat azonosítanak a résztvevők az idősek minimális jólétének biztosításában, hogy az intellektuális, kulturális, szabadidős dimenzió – az aktív idősödés egyik fontos pillére – szinte napirendre sem kerül az erről való diskurzusban. Biztató, hogy főleg a szakértők víziójában, az idősödésről való gondolkodásban, körvonalazódik az a nézet, miszerint az Érmelléken is előbb vagy utóbb azt a trendet fogják tudni követni, ami a fejlettebb nyugati országokban is észlelhető: hatékonyabb forrásbevonás, a szolgáltatások körének bővítése, az alapellátáson túl egyéb, az aktív idősödést biztosító, közösségépítésre fókuszáló tevékenységek megvalósítása is része kell hogy legyen az idősekkel szembeni társadalmi felelősségvállalásnak. Kiugró véleményként a fiatalabb generáció képviselői részéről pedig egyértelműen megfogalmazódik az egyéni felelősség fontossága ebben a tekintetben: mindenkinek a maga helyén tennie kell az idősekért.

Az interjúalanyok példái alapján mind pozitív, mind negatív ellátási formák egyaránt kirajzolódtak. Az elemzés eredményeként megállapítható, hogy az Érmelléken az idősekkel való foglalkozás során az érintett szakemberek igyekeznek átfogni a szolgáltatások teljes körét, van víziójuk, elképzelésük arra vonatkozóan, hogy nemcsak az alapellátással kell foglalkozniuk, de sokszor úgy érzik, hogy erőn felül, forráshiánnyal küszködve, gyakran az állami szféra helyett dolgoznak, alulfizetett szakemberekkel egy bürokratikus rendszerben. Ennek dacára rengeteg jó gyakorlatot azonosítottak – meg kell jegyeznünk, hogy a virtuális fókuszcsoporthoz beszélgetés mentén új partnerségek is körvonalazódnak látszanak, amelyek célja a későbbiekben a tudás-transzfer (akkreditációs folyamatban való besegítés), valamint közösségek összekapcsolása is lehet.

A jó gyakorlatok során – néhányat megemlítve a továbbiakban – felmerült, hogy a térségben működnek jó idősorthonok, amelyek európai színvonalon biztosítják az ellátást, idősebb résztvevőnk említette, hogy fontos, hogy az elszigetelődés, begubózás dacára vannak közösségi kapcsolódási lehetőségei, segítői. Egy másik kiemelkedő jó gyakorlat az az ifjúsági civil szféra részéről érkező kezdeményezési terv, amelynek eredményeképpen a szalacsi fiatalok tűzifát vágnak

fel az időseknek, és ez a tevékenység egy valóságos közösségi mozgalommá nőheti ki magát a térségben. További jó gyakorlatként említették az érmihályfalvi nyugdíjasklubot – itt olyan programokat, tevékenységeket szerveznek a helyi idős emberek számára, amelyek megtestesítik azokat a szolgáltatásokat, amelyek egy, a közösségében és személyes életében is aktív idős ember képét vetítik elő – teszik mindezt oly módon, hogy a fiatalokat is bevonják ezeknek a tevékenységeknek a szervezésébe. Másik jó gyakorlat a több mint tízéves hagyományra visszatekintő, Kécén működő, időseket segítő étkeztetés, amelynek során az időseket meglátogató személyek az ételmezésen túl odafigyelést, szeretetet, beszélgetést is visznek az idősek mindennapjaiba. Tervek is vannak bőven, ugyanitt idősgondozó napközi otthon létrehozásán dolgoznak. Másik jó gyakorlat a lassan inaktívvá váló, a munkaerőpiacról kilépő 55-60 évesek szocializálása a hátrányos helyzetű gyerekeknek szervezett délutáni iskola keretein belül, ahol ezek az idős emberek besegítenek a tanulásba, étkeztetésbe, a gyerekekkel való foglalkozásba.

A negatív dimenzió mentén, a lefedetlen vagy rosszul működő területek azonosítása során egyéni és közösségi, rendszerbeli diszkrpanciák egyaránt felmerültek, tematikailag is eltérő problémák kerültek szóba. A problémák egy jelentős csoportja az időseknek szóló közösségi helyek, terek, események, rendezvények hiányát fogalmazza meg.

„...ki kellene találni olyan teret, ahová bemehetnek az idősek, mindig van ott valaki, akihez szólhatnak, vagy találkozhatnak más hozzájuk hasonló emberekkel (...) ennek az anyagi vonzatához nem tudok hozzászólni...” (nő, 56 éves)

„...rendezvények kellenek, amelyekkel meg lehetne mozgatni a társaságot... én feltalálom amúgy magamat, de csak magamat...” (férfi, 75 éves, nyugdíjas)

„...klubokat kellene létrehozni a fonók mintájára – ez nem önkormányzati feladat, inkább az egyházak szerepe lenne...” (férfi, 32 éves)

Vannak helyi kezdeményezések a közösségformálásra – rendezvények, események mentén –, de nagyon nehéz az egyes településeken élő időseket bevonni. Ebben a tekintetben elhangzott az a javaslat, miszerint érdemes a jól működő ifjúsági szervezetektől a jó gyakorlatokat átvenni, ami az tevékenységekbe való mozgósítást illeti. Mindenképpen kiemelkedő fontosságú az egyéni akarat és motiváció léte vagy nemléte – ez pedig érvényes az alanyok szerint a segítség elfogadására is. A tapasztalat azt mutatta, hogy a jelenleg munkaerőpiaci tekintetben még aktív, 55 év feletti generáció esetében is beszűkült élettereket láthatunk az Érmelléken, amelyek a munka és az otthoni elfoglaltságok mentén működnek, nincs közösségi részvétel, ennek pedig számolni kell a következményeivel, amikor a munkaerőpiaci inaktivitás bekövetkezik. A beszélgetésekből kicsengett az itt élő emberek beletörődöttsége.

„Az érmelléki ember egy magának való ember, mert mindig is úgy éltek ott az emberek, ezt örökölték. Az egy elszigetelt hely, mocsaras, elzárt. Még az ember is olyan. Megtört a sok munkától. Ezt örökölték a maiak is.” (férfi, 75 éves)

Az idősek közösségben elfoglalt helyét, szerepét és megbecsültségét, ami a különböző szolgáltatások kialakításában érhető tetten, meghatározza az adott település aspektusa, etnikai összetétele, az emberek életmódja általában. Különbség mutatkozik egy fejlettebb település és egy leszakadó zsákfalú között.

„...ahol már nem kell az infrastruktúrával foglalkozni, van tiszta víz, szennyvízhálózat, jó út, ott önkormányzati szinten is több kapacitás van az idősekkel foglalkozni... de nem sok ilyen hely van az Érmelléken, bár való igaz, az utóbbi időben azért sok minden megvalósult...” (férfi, 52 éves)

Az egyéni beszélgetések során előkerült egy nagyon erős etnikai dimenzió, az ermelléki romakérdés. Ez az aspektus a fókuszcsoportos beszélgetések során csak érintőlegesen jelent meg. Az egyéni beszélgetések szinte mindegyikében az egyes településeken élhető élet minősége, a szolgáltatások kapcsán került elő ez a téma, amely nagymértékben meghatározza a diskurzusokat.⁹ Összességében elég nagy társadalmi problémának látják a roma lakosság nagy létszámát, viselkedését, életmódját, amely elég jelentős erőforrásokat von el a települések vezetőitől, mind anyagi, mind pedig humán erőforrás szempontjából. Ez a nézet markánsan olyan települések esetében merül fel, ahol nagyon nagy a romák aránya (pl. Székelyhid és a környező települések).

Az interjúk másik közös eleme az, ahogyan a nehéz helyzetről beszéltek, amiben a hátrányt látják. A szegénység jelensége, az elmagányosodás, valamint az alkoholizmus a fő probléma. Ez derül ki az alábbi interjúrészletből is:

„...nincs emberem, aki odavinne, szól a bibliai idézet, az a legnagyobb nehézség, amikor a családból sincs, aki képviselné őket, az is szerencse, ha van gyermeke, aki itt él. Szétszórja az élet a családokat, de a közösség ott van, a szociális érzékenység a kis gyülekezetekben ott van. A gyülekezet segít orvoshoz vinni, templomba eljárni, meg ami kell. Ha mozogni tud, a létfenntartás adott – láttam olyat, hogy kisszéken ülve művelte a kertet, megtermesztett mindent, amire szüksége van –, az viszont jellemző, hogy a nyugdíj kicsi, a számlák jönnek. Ha nincs szenvedélybetegség – időskorban még rosszabb, ha kísérti az ital –, akkor boldogul. Nők és férfiak is megisszák a pálinkájukat. Akkor nem tudnak félretenni sem, még nagyobb lesz a gondja. (...) Ott, ahol »van emberem«, ott rendben vannak a dolgok. Ahol a családnak szüksége van az öregre, mert ott az unoka, a szomszéd, a templom, ott nincs nagy baj...” (férfi, 66 éves).

Az alanyok mindannyian egyetértenek abban, hogy a térségben a rendszeres támogatás csak kismértékben jelenik meg, hiába a rászorultság, a támogató ellátás alkalmoszerű, ezt tükrözik a szubjektív vélemények: *„...jó volna az étkeztetést megoldani, de az európaiság nem mindig használ, mert az intézményesítéshez nincs anyagi lehetőség”* (férfi, 66 éves).

⁹ A vizsgált területen a roma lakosság aránya 9,86%, a magyar romák a lakosság 3,20%-át teszik ki (Pásztor, 2017b: 133).

Lényeges aspektus, amely az egyéni interjúkban is egyértelműen megmutatkozott, hogy szükség van egy olyan időspolitikai stratégia kidolgozására, amely a korosztály szükségleteinek és sajátosságainak ismeretéről tanúskodik, és a valós igényekre válaszol a megfogalmazott célkitűzésekben. A pozitív szemlélet megalapozáshoz hozzájárul az, ahogyan a politika tekint erre a területre. Ha az ellátásban nemcsak a nehézségek és a kihívások kapnak hangsúlyt, hanem beépül a lehetőségek szemlélete is, sokkal inkább megvalósíthatóvá válik a holisztikus szemlélet. A gazdasági aktivitás minél hosszabb idejű megőrzése lehet a központi beavatkozások mozgatórugója. Ez egy rendszerszintű szemlélet, amelyet az alanyok megfogalmaztak. Tisztában vannak azzal, hogy szükségesek a közösségi kezdeményezések, a helyi megoldások az időseknek szóló szolgáltatások szintjén, de egy valós rendszerszintű szemlélet elengedhetetlen – természetesen a hozzá rendelt szaktudással és forrásokkal.

„Az amerikai példát kellene megnézni, az Alkotmány a tízparancsolatra épül, a szociális érzékenység fontos. Ott látják, hogy megéri foglalkozni az öregekkel... Ehhez az kell, hogy egyben lássa a dolgokat, emelkedjen felül. Ha az állam fordítana pénzt az öregek problémájára, akkor az globálisan hatna a nemzetgazdaságra...” (férfi, 66 éves)

A továbbiakban az empirikus adatok feldolgozását az AAI dimenziói mentén folytatjuk: a foglalkoztatás, a társadalmi részvétel, a független, egészséges élet, valamint a képességek és támogató környezet – kiemelten a digitális kompetenciák és internethasználat elemzésével. Ennek a jóléti mutatóknak a bevonása azt a célt szolgálja, hogy megismerjük azokat a kereteket, amelyek az aktív idősödés pozitív szemléletét azonosíthatóvá teszik a kutatási területen, és hogy hogyan csapódnak le a hétköznapi élet percepciójában az aktív idősödéssel kapcsolatos jellemzők.

3.2.2. Foglalkoztatottság az idősök körében

Az AAI dimenzióiból elsőként az idősök *foglalkoztatása* került górcső alá – nem statisztikai megközelítésben –, és a válaszadóink nagyon változatos perspektívákból közelítették meg az idősök munkaerőpiaci helyzetének hétköznapi elemzését, értelmezését. Úgy látják a megkérdezettek, hogy a még munkaképes idősök esetében elég magas a foglalkoztatás, vannak munkahelyek a térségben, az idősödő generáció nem akar kiesni a munkaerőpiacról. Ami hiányképpen mutatkozik meg az az átképzéseken, továbbtanulásban, felnőttképzésekben való részvétel. A nyugdíjaskorú idősök esetében a foglalkoztatás a mezőgazdasági munkában való részvételben konkretizálódik. Legtöbbször a háztáji mezőgazdaságban munkálkodnak, ahogyan tették korábban, munkaerőpiaci tekintetben még aktív életszakaszukban is. Másik alanyunk kiegészíti ezt az érmelléki percepciót: a vidéki településeken ez a fajta mezőgazdaság működik és gyakorlatilag, néhány kifejezetten mezőgazdasággal foglalkozó családi vállalkozást leszámítva, ezt jelenti az érmelléki mezőgazdaság, de az olyan településeken, mint pl. Székelyhíd, amely „se nem város,

se nem *falú*”,¹⁰ nagyon nehéz, mert nem mindenkinek van lehetősége arra, hogy megtermelje az élelmet, így segélyre és segítségre szorul ez a korosztály.

Ugyanakkor a foglalkoztatásnak egy fontos dimenziója, hogy hol foglalkoztatottak az idősek (és nem csak), tudnak-e helyben munkát vállalni, vagy ingázniuk kell. Az Érmellék ebben a tekintetben fejlődő tendenciát mutat, bár óriási az ingázók száma, Nagyvárad úgymond felszívja a térségben élő aktív munkavállalókat, sokszor távolabbi települések is (pl. a Nagyváradtól 45 km-re fekvő Székelyhíd és a hozzá tartozó települések vagy Szalacs) alvó településekké alakulnak, hiszen ezres nagyságrendben ingáznak a munkavállalók a térségből. Nagy az itt élő emberek várakozása a nemrégiben átadott székelyhídi ipari parkkal kapcsolatosan, úgy vélik, hogy amennyiben benépesül életképes vállalatokkal, akkor van remény, hogy helyben is legyenek munkahelyek. Az ingázó életforma az idősek számára különösen megerőltető, ugyanakkor egy másik problémát is felvet, a gyermekfelügyelet kérdését – erről a dimenzióról a társadalmi részvétel kapcsán részletesebben is szólnunk. Az ún. végeken, azaz az érmelléki zsákfalvakban még a korábban vázoltnál is rosszabb a helyzet, ami az idősek aktivitását illeti. Az 55 év feletti korosztály esetében jellemzően előfordul a tanulatlanság, a szenvedélybetegségek, amelyek elesettséghoz, elszegényedéshez vezetnek – ilyen körülmények között nehéz a munkaerőpiacra be- vagy visszalépni. Jellemző erre a korosztályra, hogy sokuk lába alól kicsúszott a talaj – így foglalta össze a helyzetet egy idősekkel foglalkozó egyházi résztvevőnk. Egy másik résztvevő ezt a nézetet megerősíti: az anyagi lemaradás, a kilátástalanság és az alkoholizmus befolyásolja a munkavállalást, amely jellemzően sikertelenséget hoz. Ebben a témakörben említik többen is, akik jártak az európai uniós finanszírozású projektekben, hogy sem a 2007–2013-as, sem pedig a 2014–2020-as programozási időszak humán erőforrás-fejlesztési programjai nem hozták meg a várt eredményeket a felnőttképzés és munkahelyteremtés terén. Ennek pedig nem abban látják az okát, hogy nem pályáztak vagy nem jól pályáztak a potenciálisan eligibilis kedvezményezettek az Érmelléken, hanem abban, hogy nem föltétlenül a valós helyi igényekre és szükségletekre választ adó projektek nyertek finanszírozást, „...*drága konzulting cégek vitték el a pénzeket, tartottak pár képzést, adtak valami kevés pénzt a résztvevőknek, és egy diplomát...*” (férfi, 32 éves).

Annak meghatározásában, hogy milyen idős embernek lenni az Érmelléken, fontos megkülönböztetnünk, hogy milyen idősekről van szó. Ideáltipikus esetben a munkaerőpiaci karrierjük végén lévők (55 éven felüliek) és a fizikailag aktív idősek számára jó az Érmelléken élni. A mezei munka, a földdel való foglalkozás értelmet ad a mindennapoknak, az unokákon, a saját családjukon, az egyházi rendezvényeken keresztül kapcsolatban vannak a saját közösségükkel. A másik póluson az egyedül maradt, beteg, elszigetelődött, magányos idősek helyezkednek el, akik ellátásra szorulnak: étkeztetés, beteggondozás, napi szintű látogatás, beszélgetés, orvosi ellátás – ezek azok az alapszolgáltatások, amelyeket a helyi entitások igyekeznek megszervezni és biztosítani.

3.2.3. Az idősek társadalmi részvétele

Az AAI logikája mentén továbblépve, a következő dimenzió a *társadalmi részvétel* az idősek körében. Az index alapján ide tartozik az önkéntesség, gyermekek és unokák gondozása, idősek gondozása, politikai részvétel.

10 2004-ben nyilvánították várossá a települést.

Ennek kapcsán egyöntetűen az fogalmazódott meg az alanyok részéről, hogy annak ellenére, hogy elszigetelt jó gyakorlatok fellelhetőek, ami az idősök önkéntes tevékenységét illeti, alapvetően nem jellemző ez a fajta társadalmi részvétel a vizsgált korosztályra. Nehéz elérni őket, nehéz rávenni ilyen jellegű tevékenységekre – ennek az oka talán abban keresendő, hogy nincs ennek a helyi közösségi szinteken beágyazódott kultúrája, az idősök ingyen munkaként tekintenek az önkénteskedésre, és a fiatalok esetében is furcsállják ezt a tevékenységet. Talán az egyház az egyetlen olyan szervezet az Érmelléken, felekezettől függetlenül, amely a leginkább képes bevonni az idősöket önkéntes munkába (időslátogatás, délutáni iskola a gyerekeknek, közös főzés, szeretetvendégség, templomtakarítás, nőszövetség, kórus stb. révén) – de az egyházközei résztvevők is inkább arról beszélnek, hogy a fiatalokat sokkal könnyebb mozgósítani.

Közös javaslatként megfogalmazódik, hogy a jól működő ifjúsági civil szervezetek mintájára kellene megszervezni az idősök önkéntes tevékenységeit, kell azonosítani a generációs kulcsszereplőket, az ún. hangadókat, akik képesek rávenni a kortársakat, hogy kimozduljanak a komfortzónájukból. Ugyanakkor fontos minta lehet a nyugati társadalmakban jól bejáratott, az idősök körében működő önkéntesség „lemásolása”, hiszen ez a fajta közösségi aktivitás az a minta, ahová el kellene jutni.

A szűkebb vagy tágabb családdal való viszony eléggé változó – ebben a tekintetben is visszatérő motívum, hogy a térségben igen jelentős a fiatalok elvándorlása, sok esetben nincsenek jelen fizikailag a fiatalok az idősök életében. Ez is nyomatékosítja az idősgondozással kapcsolatos szolgáltatások bővítésének szükségességét a térségben. Határ menti kistrégióként jellemző, hogy a fiatal családtagok Magyarországon vásárolnak ingatlant, ott telepednek le – a világtárvány, a korlátozott mozgási lehetőségek még inkább megnehezítették a családtagokkal az élő kapcsolattartást. Mindannyian, akik közvetve vagy közvetlenül érintettek is az idősgondozás területét, említést tettek arról, hogy a testi táplálék biztosítása nem elegendő az idős emberek számára, ugyanolyan fontos a társas érintkezés, a beszélgetés lehetősége. Az elszigeteltségben élő idős emberek számára sokszor az egyetlen idősgondozó jelenti a kapcsolatot a külvilággal.

Az unokák felügyelete csakis ott működik, ahol a településen él az unoka – az ingázó munkavállalók amúgy sem tudnák menedzselni a gyerekeket napközben, ez az idősök feladata. Munkanapokon gyakorlatilag kiürülnek a települések, az idősök és a gyerekek¹¹ maradnak otthon, ennek következtében a gyerekfelügyelet az idősökre hárul, akik a mezei munka mellett – főleg vidéken – a gyerekeket úgymond menedzselik. Ez ugyan fontos a nagyszülők és unokák kapcsolatának viszonylatában, de ahogy az egyik alanyunk (iskolaigazgató) fogalmaz:

„...sajnos a gyerekek szempontjából hátrányos is lehet, ugyanis azt látjuk, hogy a gyerekek nem töltenek elég időt a szüleikkel, jó, ha vannak egyáltalán nagyszülők, de ott, ahol ez a felügyelet nem megoldható, gyakran iskolaelhagyást teremt az, hogy a szülőknek nincs helyben munkalehetőségük...” (férfi 52 éves).

11 Amennyiben a helyi oktatási intézményekbe járnak, és esetleg nem viszik át őket valamelyik határ menti magyarországi iskolába. Ez is egy jelentős tényező a fiatal családok elvándorlásában, de ennek az aspektusnak az elemzése nem képezi jelenlegi tanulmányunk tárgyát.

A közéleti szerepvállalás nem jellemző az idősekre, egyöntetűen úgy látják a résztvevők, hogy ez a dimenzió kimerül a választásokon való részvételben, ami viszonylag magas szokott lenni, de aktívan nem politizál az idősebb korosztály. Egyházi szervezetekben egyháztanácsosként vagy presbiterekként működnek a férfiak, a nők esetleg a nőszövetségben mozgósíthatóak – de egyik sem jelent közvetlenül politikai szerepvállalást.

3.2.4. Független, egészséges és biztonságos élet: élethosszig tartó tanulás, felnőttképzés

A harmadik vizsgált AAI-dimenzió a *független, egészséges és biztonságos élet*, a maga jellemzőivel (fizikai aktivitás, egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés, független élet, pénzügyi biztonság, fizikai biztonság, élethosszig tartó tanulás).

A válaszadói reflexiók alapján megfogalmazható, hogy az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés településként eltérő képet mutat. A központi funkcióval rendelkező településeken – mint pl. Székelyhíd – jelentős fejlődés tapasztalható ezen a téren, mind az állami, mind pedig a magánintézmények létét és szolgáltatásait illetően, a másik póluson az elszegényedett, leszakadó zsáktelepülések helyezkednek el, ahol még családorvos sincs a faluban, ami azt jelenti, hogy a legalapvetőbb orvosi szolgáltatásokhoz való hozzáférés is a településhatár átlépésével jár. E két pólustól eltérő valósággal is találkozhatunk az egyes településeken, alapvetően az alanyok elmondása szerint sokat fejlődött a térség ebben a tekintetben, de bőven van még, amiben fejlődni.

A helyi szinten hozzáférhető egészségügyi alapellátás az interjúalanyok többsége szerint kielégítő. A beszélgetés során mindenki a háziorvosi ellátásra gondolt az alapszolgáltatások említése kapcsán. Az egészségügyi felmérések is tartalmaznak utalást arra, hogy az anyagi helyzet mutatója a fogászati beavatkozások igénybevétele, az egészséges fogazat igénye. Az itt élő idősek nem fordítanak erre figyelmet. Nagyrészt anyagi okok miatt, a „*kispénzűség*” ezen látszik, másrészt pedig a szocializációs hatások miatt nehezen szánják rá magukat a kezelésre, találnak valamit, amit fontosabbnak vélnék. Az alanyok többen is kiemelik, hogy az egészség nemcsak a fizikai állapottól függ, hanem a lelki és a szociális állapot is fontos meghatározója az egyén egészségi állapotának. A fizikai egészség a lelki egészséggel együtt érhető el. Egyik interjúalany a lelki oldalról történő megközelítés hangsúlyosságát így fogalmazta meg:

„Az jó, ha telnek az évek, és hozzáérik az ember, a jó vénség egy csomó tapasztalatot hoz. Az öregség Isten által adott kegyelmi állapot. Az Érmelléken bölcs öreg emberek élnek, akik a természettel egy húron pendülnek. Szeretik a földet, értelmet ad nekik... Ebben a korban az elcsendesedés kell. A hiba nem a társadalomban van, hanem az emberben is: ha árad belőle a békesség, akkor egy keresett ember, ha csak a rosszat adja, békétlenkedő, akkor elfordulnak tőle...” (74 éves férfi)

A fizikai aktivitás az idős generáció esetében ekvivalens a mezei munkával – ennek elsősorban nem a testi egészség megőrzése a célja, hanem a föld megmunkálásának a generációs kötelezettsége és a megélhetés. Annak, hogy az idős emberek saját maguk jóllétének biztosítása érdekében sportoljanak, mozogjanak, nincs mintája az Érmelléken, nincsenek nyugdíjasoknak szóló tornaklubok, sportrendezvények. A mezei munkának és állattenyésztésnek az anyagi függetlenség kapcsán is felmerül a fontossága. A jellemzően alacsony nyugdíjából élő idős embe-

rek a megtermelt javak piacon való értékesítéséből egészítik ki a jövedelmüket – igaz ma már nehezebben lehet piacon értékesíteni a terményt, mert fel kell venniük a versenyt a szupermarketek mutatós és sokszor sokkal olcsóbb portékájával. Ennek ellenére az a kép él a mai érmelléki idős emberekről, hogy rendkívüli módon tudnak spórolni, sokszor a kis nyugdíjukból és a mellékes jövedelmükből támogatják anyagilag a gyerekeiket, unokáikat, tehát az, aki tud dolgozni, megélhetési problémákkal nem kell szembenézzen. A képet azért valamelyest árnyalja az a vélemény, hogy mindezek ellenére az idősek anyagi helyzete „nem rózsás” – ebben is egyetértés mutatkozott. A rossz anyagi körülmények egy másik következménye, hogy alacsony az életszínvonal, szinte értelemszerűen a kulturális és egyéb szabadidős tevékenységek maradnak ki az idősek életéből. Megállapítást nyert az a tény, miszerint egy kettészakadt idős generációról beszélhetünk az Érmelléken, vannak azok, akik elfogadható vagy jó anyagi körülmények között élnek, és vannak azok – többen –, akik nagyon rossz anyagi körülmények között élnek, így értelemszerűen a független, egészséges és biztonságos élet megélése az anyagi függetlenség hiányában rendkívül problematikus.

A képzésekkel kapcsolatban két probléma köré csoportosultak a megfogalmazott vélemények: egyrészt nem föltétlenül jellemző a mostani idős generáció esetében az élethosszig tartó tanulás mintája, elenyésző azok száma, akik egyáltalán megfogalmazzák ennek az igényét. Másrészt a képzési lehetőségek tárháza is eléggé szűkös, ha lenne is igény valamely szakterületen, nagyon nehéz megszervezni, ugyanis egy-egy felnőttképzési modulnak az akkreditálása rendkívül bonyodalmas Romániában. Az akkreditációs nehézség egyébként nemcsak a képzések esetében, hanem a szociális szolgáltatások beindításában is visszatérő probléma, ahogyan az egyik egyházi képviselő fogalmaz, aki éppen egy időseknek szóló napközi beindításán fáradozik, „...*segítségre van szükségünk, mert az »isteni akkreditációval« nagyon jól elboldogulunk, de a földi akkreditáció nagyon nagy fejtörést jelent számunkra – jó lenne, ha egy szociális kommandó segítene bennünket...*”

A tanulás lehetősége az aktivitás növelésében, főképp a munkaerőpiaci részvétel esetében az egyik fókuszpont. A képzések (felnőttképzés) sikeresen növelhetik az 50+-os generáció elhelyezkedési esélyeit, főleg ha a képzési program igazodik az idősödő korosztály sajátosságaihoz, mint kognitív képességek, fluid intelligencia és időtartamuk szerint hosszabbak, valamit kevésbé terhelő információátadó jelleggel bírnak (Picchio, 2014). Az AAI négy részterületéből a független, egészséges és biztonságos élet dimenzióhoz tartozó egyik indikátor az élethosszig tartó tanulás. Ez indokolja, hogy vizsgálatunkban kitértünk a felnőttképző programok feltérképezésére. Próbálkozásokról, kezdeményezésekről, néhányórás, egyszeri alkalmakról többen beszámoltak,¹² de rendszeres, formális, többórás képzés szervezésével egy településen találkoztunk, Bihardiószegen. Ez a képzés sorolható olyan felnőttképző programok kategóriájába, amelyet az EU-adatok is megjelenítenek. Az akkreditált, kompetenciafejlesztő képzés egy pályázat részeként zajlott. A képzés nem szakképzettséget adott, hanem a résztvevők korábbi munkatapasztalatainak, megszerzett tudásának, ismereteinek munkaerőpiaci hasznosításához nyújtott segítséget. A képzés kimeneteleként a résztvevők 15%-a belépett a munkaerőpiacra. A képzés szervezése során azok az akadályok merültek fel, amelyek a térség lakosságának általános jellemzéséből is kirajzolódnak, mégpedig az elzártság, a bevonhatóság nehézsége, a motiválatlanság.

¹² Az Érmelléki Gazdák Egyesülete mezőgazdasági fórumok, ismeretterjesztő előadások szervezésében jeleskedik a térségben.

3.2.5. Képesség és támogató környezet: infokommunikációs eszközök használata

A negyedik dimenzió az AAI alapján a *képesség az aktív időskorra és támogató környezet*. Ebből a témakörből egyetlen jellemzőt ragadtunk meg, az információs és kommunikációs technológia használatát. Arra kértük a válaszadókat, hogy osszák meg a saját tapasztalataikat, mondják el, hogyan látják az idősek digitális kompetenciáit – mennyire reális elképzelés a jövőre vonatkozóan akár egy idősgondozó applikáció vagy online orvosi felügyelet biztosítása/használata a térségben?

A válaszok egyértelműen visszaigazolják azt a romániai paradoxont,¹³ miszerint rendkívül jó digitális infrastruktúra áll rendelkezésre, de a kompetenciák tekintetében a romániai lakosság rosszul teljesít – impliciten az idősek is. Minden válaszadó kiemelte azt a tényt, hogy a térségben vélhetően nem létezik olyan település, ahol ne lenne internet, a használata az idősek körében árnyaltabb képet mutat. Vannak olyanok, akik nagyon jól boldogulnak, okostelefont használnak, rendszeresen tartják a kapcsolatot barátaikkal, családtagjaikkal a különféle felületeken keresztül – ezekben az esetekben mindig van a környezetben egy mentor – legtöbbször az unoka, aki besegít a használatban, megmutatja, hogyan kell eligazodni az internet világában. Ebben a témakörben is előjön az elvándorolt fiatalok problémája – sokszor az idősek kényszerből használják az okoseszközöket és az internet nyújtotta lehetőségeket, ugyanis távolba szakadt családtagjaikkal – főleg a vírushelyzetben – csak így tudják tartani a kapcsolatot. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a fókusz az okostelefonokon van, a számítógép, laptop használata elenyésző: „...a telefonon ott vannak az applikációk, azokat megtanulják használni, és azokkal működnek, ugyanazt már számítógépen nem biztos, hogy el tudják indítani...” (férfi, 32 éves). Az idősek az infokommunikációs technológia használata tekintetében egy igen heterogén csoportot alkotnak, jelentős azoknak az aránya – a szubjektív tapasztalatok mentén is –, akik egyáltalán nem használják az internetet: „van az a generáció, aki soha nem fogja megtanulni, nem hiszem, hogy az idősgondozás egyhamar mehet online nálunk” (férfi, 32 éves).

Az ezüst gazdaság célja, hogy erőforrásként tekintsen az idősödő és idős személyekre, aki aktivitásukkal, szellemi erőforrásukkal, gazdasági potenciáljukkal a társadalmi tőke gyarapításához járulnak hozzá. A meghatározott célcsoport esetében az információs, kommunikációs technológiai ismeretek fejlesztése a munkaerőpiaci bennmaradás meghosszabbításának egy lehetséges útja lehet.

Kutatásunk célja az érmelléki ezüst gazdaság sajátosságainak feltárása volt. Ennek a viszonylag jól körülhatárolható fizikai térnek az ezüst gazdaság perspektívájából történő megismerése kvalitatív módszerekkel történt, melyhez a konceptuális keretet az AAI egyes dimenziói szolgáltatták. A továbbiakban összegezzük a kutatás tapasztalatait és jövőbeni kutatási lehetőségeit.

13 Románia kapcsán egy olyan paradox helyzet áll fenn, amely a rendkívül jó digitális infrastruktúra és az alacsony digitális kompetenciák közti ellentétet mutatja. Az országos helyzet értékelését a digitális gazdaság és társadalom fejlettségét mérő mutató (Digital Economy and Society Index – öt komponensből áll, ezek a következők: internethozzáférés, humántőke, internetes szolgáltatások használata, a digitális technológiák integráltsága és a digitális közszolgáltatások) országspecifikus elemzésének adatai szolgáltatták (Európai Bizottság, 2020). A legjobb eredményt produkáló komponense az indexnek az internethozzáférés. Mindezek ellenére a gazdaság digitalizálódása nagyon rosszul teljesít, hiszen a lakosság egyötöde egyáltalán nem használ internetet, és mindössze a lakosság alig harmada rendelkezik alapszintű digitális kompetenciákkal.

4. ÖSSZEGZÉS

Az idősekkel való foglalkozás egy fontos feladata a helyi közösségeknek, de nagyon fontos, hogy ez a munka regionális legyen, azaz meg kell osztaniuk egymással a jó gyakorlatokat, hogy a felhalmozott szakmai tudást mások is kamatoztathassák. Egy másik nagyon fontos megállapítás, szintén a regionalizációs igény jegyében, hogy a „...*faluközösségeket össze kell hozni...*”, közösségi szinten együtt kell működni, ez egy előreutató perspektíva, és le kell másolni a fiatalokkal foglalkozó szervezetek praktikáit, és adaptálni kell azokat az idősök mozgósításában. Mind a stakeholderekkel, szakmabeliekkel, mind pedig a fiatalokkal folytatott fókuszcsoporthoz interjúk nagyon pozitív tapasztalatként zárultak a résztvevők számára, és ezt meg is fogalmazták. Fontosnak tartják, hogy az egyetem¹⁴ mint meghatározó regionális intézmény ezzel a témával foglalkozzon, és azt is elmondták, hogy van igényük szakmai segítségre, szakemberekre, képzésekre – talán az online tér is közrejátszott abban, hogy elmondják, hogy van igény ilyen jellegű beszélgetésekre.

A beszélgetésekből továbbá az is egyértelműen megállapítható, hogy az Érmelléken nem tapasztalható átütő generációs szakadék, a lokális értelmezések, a fiatalok hozzáállása, az idősebb generáció fogadókészsége mind arra utal, hogy a célok nem föltétlenül térnek el egymástól – generációs tekintetben sem.

Kutatásunk alapján elmondható, hogy a térséget gondozási deficit jellemzi, mind az intézményi ellátás tekintetében, mind az informális gondozás vonatkozásában. Az egyes településeken az alapszolgáltatást nyújtó házi segítségnyújtás, főképp a személyi gondozás jelenik meg, melyet a civil szféra szolgáltat. Beazonosíthatóan két, egyházi háttérrel működő alapítvány vállal szerepet a szolgáltatásokban, a Caritas Catolica és a Diakónia Keresztyén Alapítvány. A professzionális gondozók száma csekély, az informális gondozás mértéke sem kielégítő. Más civil szervezetek (főleg ifjúsági szervezetek) az informális segítségnyújtásban vesznek részt, amelyek szintén az alapszolgáltatásokhoz tartozó, támogató tevékenységeket végeznek szociális segítség formájában. A gondozási szükségletet nem követi a szolgáltatási ellátások tartalma. Nem jelennek meg olyan tényezők, amelyek a 65 év feletti korosztály sajátosságait is számba vennék, mint korösszetétel (a nők aránya), egészségi állapot stb. Az elmagányosodás jelenségét az interjúalanyok többsége kiemelte, ennek enyhítését segítheti a networking/kapcsolati háló fejlesztése csoportos foglalkozások meghonosításával. Vidéken még várat magára a multidimenzionális gondozási forma kialakítása, ahol több terület szekvencionálisan az egyéni élethelyzetekhez igazodva, egy szakmai team segítségével foglalkozik az idős ember szükségleteivel. Az adatfeldolgozás során egyértelműen kiderült, hogy az általunk választott kistrégió, az Érmellék esetében a meglévő hátrányos jelleg az ezüst gazdaság perspektívájából tovább erősödik, és az időseket célzó szolgáltatások tekintetében nem az ideáltipikus terep az egyes dimenziók gyakorlatba ültetésére. Vizsgálódásunk színterén lehetséges, hatékony, közléptávú megoldást a civil szervezetek jelentenek. Épp ezért a közpolitika feladata, hogy támogassa az olyan nem kormányzati szervezetek létrejöttét és működését, amelyek képesek tehermentesíteni az államot az idősellátás területén is. De az időspolitikában bekövetkező paradigmaváltáshoz szükség van az idősfelfogás és a

¹⁴ Partiumi Keresztyén Egyetem

munkavállaló-felfogás megújulására. Az ezüst gazdaság feléleszt egy új piaci szektort, ahol megjelennek azok a szükségletorientált termékek és szolgáltatások, amelyek a célcsoport igényeit szolgálják. Az ehhez szükséges hatékony stratégia kialakításához fontos, hogy ismerjük ezeket az igényeket. A szolgáltatásnyújtás alapja a szükségletek felmérése. A gondozási szükséglet feltárása révén a szolgáltatások minőségének biztosítása és az egyéni igények kielégítése valósítható meg.

Kutatásunkkal szeretnénk meghonosítani a romániai magyar társadalomkutatásban az ezüst gazdaságot mint kutatási témát. Ennek első fázisa a jelen vizsgálat megvalósítása volt – mivel ez egy feltáró kutatás, a továbbiakban mind a vizsgált terület, mind pedig a problémafelvetés tekintetében bőségesen van kiterjeszhető kutatási lehetőség.

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Berde, É., & Kuncz, I. (2019). Az Aktív Idősödés Indexe (AAI). Az internet szerepe az AAI-ben. *Szociológiai Szemle*, 29(1), 33–57.
- Bowling, A., & Dieppe, P. (2005). What is Successful Ageing and Who Should Define It? *Bmj*, 331(7531), 1548–1551. <https://doi.org/10.1136/bmj.331.7531.1548>.
- Csoba, J., Czibere, I., Bihari, I., Kerekes, N., & Rácz, A. (2016). Central European Innovative Practices Supporting Active Ageing. *Metszetek*, 5(1), 52–72.
- Csoba, J., & Ladancsik, T. (2020). Az Ezüst Generáció a munkaerőpiacon. A 65+ generáció munkavállalása és időgazdálkodása. *Socio.Hu*, (2), 53–81. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.2.53>.
- Domonkos, T., Horvat, P., Hvozdková, V., Lichner, I., Miklosovic, T., Páliník, V., Radvansky, M., & Štefánik, M. (2013). *Modelling the Economic Potential of the Silver Economy*. NEUJOBS. https://www.researchgate.net/publication/315066810_Modelling_the_Economic_Potential_of_the_Silver_Economy. (Letöltve: 2020. április 04.)
- Európai Bizottság (2015). *Growing the European Silver Economy*. <http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/active-healthy-ageing/silvereco.pdf>. (Letöltve: 2020. április 10.)
- Európai Bizottság (2019). *Employment and Social Developments in Europe*. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8219>. (Letöltve: 2020. október 04.)
- Európai Bizottság (2020). *Indicele economiei și societății digitale (DESI) 2020 – România*. https://ec.europa.eu/romania/news/20200611_raport_rezilienta_digitala_ro. (Letöltve: 2020. július 24.)
- Eurostat (2019). *Ageing Europe. Looking at the Lives of Older People in the EU*. Luxemburg. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10166544/KS-02-19%E2%80%9191681-EN-N.pdf/c701972f-6b4e-b432-57d2-91898ca94893>. (Letöltve: 2020. október 02.)
- Fachingere, U. (2019). Senior Entrepreneurship. Self-Employment by Older People – an Uncharted Territory'. *Zagreb International Review of Economics & Business*, (22), 95–106.
- Institutul Național de Statistică (INS) (2016). Populația României pe localități. https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/populatia_romaniei_pe_localitati_la_1ianuarie2016_0.pdf. (Letöltve: 2020. augusztus 02.)

- Ministerul Muncii și Protecției Sociale (M. Muncii). (2014). *Strategia națională pentru promovarea îmbătrânirii active și protecția persoanelor vârstnice 2015–2020*. <http://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/Familie/2015-DSS/2015-09-21-sn-ia-2020-anexa1.pdf>. (Letöltve: 2020. június 06.)
- Negoescu, S. (2019). *Efectele declinului demografic asupra sistemului public de pensii din România*. Consiliul Național al Persoanelor Vârstnice. http://cnpv.ro/wp-content/uploads/2020/03/Efectele_declinului_demografic_asupra_sistemului_public_de_pensii_din_Romania.pdf. (Letöltve: 2020. augusztus 08.)
- Negoescu, S. (2020). *Vârsta a patra: perioada celor mai în vârstă dintre vârstnici*. Consiliul Național al Persoanelor Vârstnice. <http://cnpv.ro/wp-content/uploads/2020/07/Varsta-a-patra-perioada-celor-mai-in-varsta-dintre-varstnici-MP.pdf>. (Letöltve: 2020. szeptember 25.)
- Pásztor, R. G. (2017a). Az érmelléki kettős kisebbségben élő általános iskolások helyzete és továbbtanulási szándékai. *Erdélyi Társadalom*, XV(1), 127–44.
- Pásztor, R. G. (2017b). *Kisebbségi és kettős kisebbségi létben élő fiatalok továbbtanulási aspirációi egy hátrányos helyzetű térségben*. Debreceni Egyetem.
- Picchio, M. (2014). „Is Training Effective for Older Workers?”. *IZA World of Labor*. <https://doi.org/10.15185/izawol.121>.
- Polónyi, I. (2006). *Az oktatás gazdaságtana*. Osiris.
- Silversudoe (2016). *The Silver Economy in Southwest Europe*. <https://4.interreg-sudoe.eu/contenido-dinamico/libreria-ficheros/310619FB-AFB6-AA98-B00D-5D03559BB329.pdf>. (Letöltve: 2020. június 15.)
- Sim, D., & Dukrét, G. (2012). *Atlasul Localităților Județului Bihor / Bihar Megye Településeinek Atlasza*. Suncart.
- Szilágyi, F. (2012). Az Érmellék mint határmenti kistérség stratégiai értékelése és lehetséges jövőbeli státusza. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, IX(1), 75–89.
- Szilágyi, F. (2019). *Partium – Reintegráció a magyar–román határvidéken*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
- Teșliuc, E., Grigoraș, V., & Stănculescu, M. S. (2016). *Atlasul zonelor rurale marginalizate și al dezvoltării umane locale din România*. The World Bank.
- United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). (2019). *Active Ageing Index. Analytical Report*.
- Vajda, K. (2017). Az Active Ageing és az idősellátás jövőbeni lehetőségei. *Esély*, (6), 94–108.
- Veres, V. (2015). *Népességszerkezet és nemzetiség*. Kolozsvári Egyetemi Könyvkiadó.
- World Health Organization (WHO) (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*. http://www.who.int/ageing/publications/active_ageing/en/. (Letöltve: 2020. július 05.)
- www.cjbihor.ro (2016). *Profilul Administrativ-Teritorial*. <http://www.cjbihor.ro/despre-bihor/profil-administrativ%E2%80%93teritorial>. (Letöltve: 2020. július 10.)
- Zaidi, A., Gasior, K., Hofmarcher, M., Lelkes, O., Marin, B., Rodrigues, R., Schmidt, A., Vanhuyse, P., & Zolyomi, E. (2013). *Active Ageing Index 2012. Concept, Methodology and Final Results*. European Centre Vienna.